

BURDURLU HOCA'DAN YURT SÖYLENCERİ

Her yönüyle edip (edebiyatçı) ve öğretmen İbrahim Zeki Burdurlu'nun ölümsüz bir yapıtı elinizi öpüyor.

Burdurlu bu çalışmasında, cennet Anadolu'nun değişik yörelerinden söylence örnekleri sunuyor bize. Bunlar, benim "Akdeniz söylenceleri" dediğim klasik anlatılardan değil. Çünkü onların kahramanları genellikle tanrılar, tanrıçalar ve tanrısal kahramanlardır.

"Ülkemin Efsaneleri"nin ortak özelliği; yer adlarının, Türkçedeki çağrışım ve benzeşimlerden yola çıkılarak yazılmış olmaları:

Diyar-ı Rum'da (Anadolu'da) yurt tutmak amacıyla, Horosan ya da Buhara dolaylarından uçarak gelen birkaç ermiş vardır. Onlar tam bugünkü Konya'nın üzerinden geçerken, gaipten bir ses gelir:

– Kon yaa!

Bizim evliyalar konarlar ve Konya'yı kurarlar.

Ya da bugünkü Burdur'un üzerinden geçerlerken, gaip-ten gelen ses şöyle der:

– Burda dur, kenti burda kur!

Ya da daha ilginç bir söylenceye göre, ermiş grubu, bir zamanlar adı "Keşiş Dağı" olan Uludağ'ın üstünden uçarlarken bir ses duyulur:

– Cennet burası.

Orada kurdukları kente “Cennet Bursa” denir...

Öykülerin bir özelliği de akarsu duruluğunda bir Türkçeye yazılmış olmalarıdır.

Elbette bunda, Burdurlu Hoca'nın Türkçe uzmanlığı kadar şairliği de etken olmuştur.

Benim İ. Z. Burdurlu Hoca'yla yakınlığım, 42 yıl öncelere dayanır.

Erken 60'lı yıllarda İzmir'de yayımlanan Ege Ekspres gazetesinde ekonomi ve turizm muhabiri olarak çalışıyordum. Hoca, bu gazetede köşe yazısı yazıyordu.

Bir yılbaşı öncesi, okurlara sürpriz olarak “Ebedi Takvim” hazırlayıp yayımladı. Takvim, olağanüstü ilgi gördü. İyi anımsıyorum: Çoğumuz o takvimi kesip cüzdanımızda, çantamızda sakladık. Sık sık o takvimi açar, “geçmişte falanca tarih hangi güne rastlamış” ya da “falanca tarih, hangi güne rastlayacak” diye bakardık.

Yazık, bendeki kesik, kullanıla kullanıla yıpranıp gitti.

Bir başka önemli konu da Burdurlu'nun Ege Ekspres'te yazdığı dönemlerde, okurlar ve gazete çalışanları, çözemedikleri soru ve sorunları Hoca'ya danışıyorlardı.

Bu kitabın başındaki özgeçmiş, Burdurlu Hoca'nın nice üretken olduğunu açıkça ortaya koyuyor.

Elinizdeki eser ise, İbrahim Zeki Burdurlu'nun bu üretkenliğine önemli bir katkıda bulunuyor.

Prof. Dr. Şadan Gökovalı

EFSANELER VE “ÜLKEMİN EFSA NELERİ” ÜZERİNE

Efsane, belli bir kişiyle ya da yerle ilgili olarak kuşaktan kuşağa aktarılan öykü ya da öyküler bütünüdür. Halk masalları gibi doğaüstü varlıklara, mitolojik öğelere ve doğal olaylarla ilgili açıklamalara yer vermekle birlikte, onlardan farklı olarak, belli bir yer ya da kişiye ilişkin geçmiş bir olayı anlatır efsaneler. Efsane sözcüğü Farsça'dır. Latince karşılığı “*legandus*”, İngilizce “*legend*”, Fransızca “*légende*” ve “*mythe*”, Almanca “*legande*”, İtalyanca “*legganda*”, Yunanca karşılığı ise “*mitos*” ya da “*myth*”(mit)tir. Arapça karşılığı “*üstûre*” dir. Türkçe karşılığı olarak “*söylence*” kullanılmaktadır.

Efsane ve masal, olağanüstü olaylara yer verdikleri için birbirine benzer; birbirine karışır. Efsanelerde anlatılanlar gerçekten olmuş diye kabul edilir; bu niteliğiyle efsane, masaldan ayrılır, destana yaklaşır. Efsaneler; olayların geçtiği yer, kişiler ve zaman kullanılarak olayların gerçek olduğuna inandırma çabası içerir. Masallar mutlu bittiği halde efsaneler genelde mutsuz bir sonla noktalanır. Efsaneler, bir taraftan da halkın umutlarını, özlenlerini, dünyaya bakışını gösterir. Efsanelerin bu özellikleri onların resim, şiir, tiyatro, roman gibi çeşitli sanatlara kaynaklık etmesini sağlamış; yeni versiyonlara kucak açmıştır.

Bazı efsaneler yalnızca konu aldığı kişiye ya da yere özgüdür; ama bunların birçoğu yaygın halk hikâyelerinin sonradan belli bir kişiyle ya da yerle özdeşleştirilmesiyle oluşur. Örneğin, oğlunun başının üstüne konan hedefi vurmak zorunda kalan usta nişancı hakkındaki yaygın halk masalı, sonradan İsviçreli kahraman *Wilhelm Tell*'e bağlanmıştır. *Kral Lear*'in öyküsü yine bir halk masalından kaynaklanır. Yerel efsanelerin, zamanla başka yerlere yayıldığı da olur. Aşağı Saksonya'daki Hameln kentinden kaynaklanan *Fareli Köyün Kavalcısı*, edebiyatta çok işlendiği için ün kazanmıştır; ama Avrupa'daki birçok kent, çocukları peşinden sürükleyen bir kadın kavalcıtı anlatan benzer efsaneleri de vardır.

Eski Türk efsaneleri de İslam dininin kabulünden sonra yer yer biçim ve öz değişikliğine uğramış; yeni inançlarla birlikte değişerek Türklerin gittiği her yerde yeni yeni yaşama alanları bulmuştur. Örneğin Anadolu'da tek başına ya da grup halinde taş kesilen kişilerle ilgili efsaneler pek çok yerde görülür. Taş kesilen gelinlerin, ejderhaların, ağlayan kayaların, Büyük ve Küçük Ağrı dağlarının, Hasan Dağı'nın, boş beşiğin, Tortum Gölü'nün, ibibik, kumru ve yusufçuk kuşlarının, Ferhad ile Şirin'in, Kerem ile Aslı'nın, Hz. Ali'nin, İstanbul'un kuruluşunun, Kız Kulesi'nin... efsaneleri kendi türlerine örnek sayılabilecek öykülerdir.

Anadolu'nun her yerinde; taşında toprağında; akarsuyunda gölünde bir efsane havası vardır. Dağ başındaki çobana su içtiği pınarı, tırmandıği kayaları sorduğumuzda, onların içe işleyen, yüzyılların belleğine kazınan efsanelerini anlatır bize. Anadolu insanının düş gücü, toplumsal değerleri ve yaşamı

algılaması, yarattığı efsanelerde aynen yansır. Bu topraklar düş üretme yönünden olağanüstü verimlidir ve bu düşler yaşamın içinde yer aldığı gibi, aynı zamanda sözlü gelenek içinde kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar gelir.

Halk edebiyatı ürünleri arasındaki efsaneler dört ayrı bölümde toplanır:

1. Yarattığı efsaneleri: Evrenin, dünyanın yaratılışı, canlı ve cansız varlıkların oluşumları anlatılır. Bunlar kutsal kitapların dışında oluşup gelişmiştir. *Yusuçuk kuşunun* efsanesi gibi.

2. Tarihsel efsaneler: Adları belli dağ, göl, kent, köy gibi yerler ve insanların oturdukları bölgeler anlatılır. Savaşlar, fetihler, sosyal düzenin bozukluğuna başkaldıran kahramanlar yüceltilir: *Çakıcı Efe, Yalnız Efe, Köroğlu* gibi. Toplumun geçmişinde tanınmış bilgin, şair, asker, şeyh gibi kişiler tanıtılır; *Genç Osman* örnek verilebilir. Aşklarıyla ün salmış sevgililer de bu grupta yer alır. Aşk efsanelerinde gelenek ve göreneklerin etkisi görülür.

3. Olağanüstü varlıkları konu edinen efsaneler: Bu tür anlatılarda kader, ölüm, alınyazısı, tekin olmayan yerler, cin, peri, ejderha, şeytan gibi gerçek dışı varlıklar, mitsel nitelik taşıyan hayvan ve bitkilerden söz edilir: *Boş Beşik, Aygır Gölü, Çoban Çeşmesi, Kız Kulesi, Salkım Söğüt, Şehitler Kayası* vb. Önceki dönemlerde insanlar düşle gerçeği iç içe algılıyor ve dünyayı ve yaşamı bunları birbirinden ayırt etmeden kuruyordu. O dönemlerde insanların yaşamı ve evreni yorumlaması mitler üzerinden gerçekleşiyordu. Bu algılama ve yorumlama, rasyonalist düşüncenin henüz yaşamın tüm alanlarını kapsamadığı, hayli uzun bir döneme denk düşmektedir. İnsanlar yarattıkları düşlere gerçeklik boyutu kazandırıyor ve onlara

inanarak yaşıyordu. Evren algılaması; fantastik, düşsel ve fizik-ötesiydi.

4. Dinsel efsaneler: Bu efsanelerde dinsel inanış ve sorunlar işlenir. Tanrı-insan ilişkileri yansıtılır. Anadolu'nun her yerinde yinelenir. *Hacı Bektaş, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal* gibi der- vişlerin öz yaşamları efsanelere karışmış; onlara, birer ermiş gözüyle bakılmıştır.

17. yüzyılda Evliya Çelebi, gezdiği yerlerde dinlediği efsa- neleri Seyahatname'de ayrıntılarıyla anlatmıştır. Tanzimat Dönemi'nde Ahmet Mithat Efendi, Kússadan Hisse hikâyesi- nin konusunu bir efsaneden aldı. Ömer Seyfettin de efsane konularını işledi: *Başını Vermeyen Şehit, Yalnız Efe...*

Anadolu insanının yarattığı efsaneler, dilden dile, yöreden yöreye dolaşarak şekillenmiş ve yerel kültürümüze duyarlı yazın sanatçıları tarafından hem derlenmiş hem de dönüştürü- lerek motifler halinde yazdıkları roman ya da öykünün doku- suna yerleştirilmiştir. Efsaneleri tanımak; Anadolu'yu tanımak- tır. Yakup Kadri'nin *Ses Duyan Kız* adlı öyküsü halkın, ermiş- liğine inandığı bir genç kıızı anlatır. Sabahattin Ali'nin *Hasan Boğuldu* öyküsü, Kazdağı'nda yürüklerden dinlediği bir aşk efsanesidir...

Efsaneleri çağdaş anlayışla yorumlayan, eski halk efsanele- rine yeni biçimler veren yazarlar ve eserleri arasında Fakir Baykurt; *Yılanların Öcü*, Kemal Bilbaşar; *Cemo, Memo*, Tark Dursun K.; *Bağrıyanık Ömer ile Güzel Zeynep*, Nazım Hikmet; *Ferhad ile Şirin, Sevdalı Bulut...* sayılabilir. Ayrıca, Yaşar Kemal, romanlarının çoğunda halkın efsane yaratma gücünü sergilemiştir: *Ortadirek, Yer Demir Gök Bakır, Ölmez Otu, Üç Anadolu Efsanesi...*

Doğrudan doğruya efsane derlemeleri arasında Hüseyin Namık Orkun'un *Türk Efsaneleri* (1943), Enver Behnan Şapolyo'nun *Türk Efsaneleri* (1947), Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın *Anadolu Efsaneleri* (1954), İbrahim Zeki Burdurlu'nun *Ülkemin Efsaneleri* (1966), Necati Sepetçioğlu'nun *Türk-İslam Efsaneleri* (1973), Ali Püsküllüoğlu'nun *Anadolu Efsaneleri* sayılabilir.

Kuşaklar boyunca anlatılan efsanelerin çevresinde parıldayan düş hâlesi yüzyıllar geçtikçe genişleme eğilimi göstermiş ve anlatılanlar farklı kültürlerle de taşınmıştır. Sanatçılar ve yazarlar, gerçekler kadar düşlerden de beslenen kişilerdir. O nedenle dünyada ve ülkemizde birçok sanatçı, yukarıda örneklediğimiz gibi, zaman içerisinde efsaneleri yeniden yorumlayarak, onları dönüştürerek yepyeni sanat ve edebiyat yapıtları oluşturmuşlardır. Bu, günümüzde de devam eden bir süreçtir.

Bu bağlamda İbrahim Zeki Burdurlu'nun da titiz bir araştırmacı ve sağlam bir derleyici mantığıyla bir araya getirdiği **Ülkemin Efsaneleri** adlı yapıtı önemli bir kilometre taşıdır. Yazar, Anadolu'nun farklı yörelerinde yaşayan insanlardan derlediklerini güzel, akıcı ve duru bir dille kaleme alarak çağdaş okurun düş evrenine yepyeni düşler katıyor elinizdeki kitapta. Ülkemin Efsaneleri'nde etkileyici ve özlü biçimde, bu toprağın düşlerinden bir demet sunuyor. Anadolu'dan esintiler, tatlar, görünüm, izler, yerel tatlar ve zenginlikleri içeren bu derlemede yazar, bilinçli bir aydın sorumluluğuyla, genç kuşağın, kültürel değerlerimizi geçmişten günümüze gelen süreçte algılama ve yorumlamasına olanak sağlıyor. Zaman yolculuğu yaparak geçmişteki bir savaşa

katılan yaralı bir topu, dipsiz gölün dibindeki derin sevgiyi, deli bir pınarın başındaki güzel gelini, kavuşamayan aşıkların çilesini, şifa dağıtan gazlı gölü, ölüme çare arayan Lokman Hekim'i, genç Kafdağı'nı dize getiren Ağrı Dağı'nı, zorbalığa başkaldıran Koçyiğit Koroğlu'nu, Kızılırmak'ın gelin aldığı Allı Gelin'i, Bursa'nın nasıl Bursa olduğunu, Kazdağı'nın, Belkis Tiyatrosu'nun efsanesini... Ülkemin Efsaneleri sayfalarında ilgiyle okuyacaksınız...

Kavuşamayan aşıkları çağıran uçurumda esen rüzgârdır efsaneler; dağların doruğu, kayaların sessizliği, göllerin dibindeki yansımalarıdır. Efsane, güzellikler evrenidir; dil şölenidir. Bazen kilim motifinde gizli bir sevda olur renk renk konuşur; bazen de bir kuşun kanadına takılır özgürlüğe, Kafdağı'nın ötesine uçar efsaneler. Efsane dağın taşın sesi, ıssızlığın yankısıdır. Onurlu bir yalnızlıktır. Bazense aşktır, yüreğin derin denizlerinde çalkalanan. Efsane, zamanın sonsuzluğuna açılan ölümsüz bir başkaldırıdır. Bu topraklarda yiğitlik, dürüstlük ve erdemdir efsaneler. Haksızlığa, adaletsizliğe, zorbalığa direnmenin öteki adıdır.

Efsaneler Anadolu'nun özü, ruhu, can damarıdır...

Hülya Soyşekerci

Editör

Kaynaklar:

Ana Britannica C. 8, s. 24

Büyük Larousse C. 7, s. 3536